

มโนทัศน์เรื่องความพอเพียงในเศรษฐกิจพอเพียง

The Concept of Sufficiency in Sufficiency Economy

จะเด็ด สุขดี¹ ปรีชา ช่างขวัญยืน²

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีวัตถุประสงค์ 3 ประเด็น คือ 1) เพื่อวิเคราะห์พัฒนาการของมโนทัศน์ความพอเพียงในความเข้าใจของนักวิชาการ และปฏิทรรศน์ของเศรษฐกิจพอเพียง 2) เพื่อวิเคราะห์มโนภาพความพอเพียงจากปรัชญาและศาสนา และ 3) เพื่อตีความเชิงวิเคราะห์ที่ในความหมายของมโนทัศน์ความพอเพียงจากเงื่อนไขที่จำเป็นและเพียงพอเพื่อยืนยันความมีอยู่ในเชิงสาเหตุและผล และในความจริงเชิงประจักษ์ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้คือกิจกรรมทางปรัชญาและตรรกวิทยา ผลของการวิจัยพบว่าพัฒนาการมโนทัศน์ความพอเพียงในเศรษฐกิจพอเพียงนั้น มีมาตั้งแต่ยุคโบราณ ต่อมาความซับซ้อนของสังคมมนุษย์เพิ่มมากขึ้น ก่อเกิดการเอาเปรียบกันในสังคม ในประเทศไทยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ทรงพระราชทานแนวทางแก้ปัญหาพื้นฐานด้วยมโนทัศน์ความพอเพียง แต่การรับรู้ของมนุษย์มีความแตกต่างกันทำให้เศรษฐกิจพอเพียงสามารถเป็นสิ่งที่มีความหมายนอก เป็นเครื่องมือไปสู่สิ่งที่มีคุณค่าอื่น ๆ เป็นอัตวิสัย และสามารถเป็นสิ่งที่มีความหมายใน ที่มีเป้าหมายในตัวเอง และเป็นทวิสัย ในขณะที่เดียวกันก็สามารถมองเศรษฐกิจพอเพียงได้ทั้งสองแบบพร้อมๆ กัน และอาจเป็นแนวทางที่เหมาะสมที่สุด เพื่อป้องกันการเกิดปฏิทรรศน์ของเศรษฐกิจพอเพียง สำหรับการวิเคราะห์มโนภาพความพอเพียงจากปรัชญาและศาสนา พบว่ามโนภาพความพอเพียงจากปรัชญามีแนวโน้มเป็นมโนภาพที่มีความหมายนอก สามารถเป็นเครื่องมือไปสู่สิ่งที่มีคุณค่าอื่น ๆ และเป็นอัตวิสัยของแต่ละบุคคล ในขณะที่มโนภาพความพอเพียงจากศาสนามีลักษณะเป็นสิ่งที่มีความหมายใน ที่มีเป้าหมายในตัวเอง และเป็นทวิสัย การวิจัยยังพบอีกว่า ทั้งมโนภาพของความพอเพียงที่เป็นคุณค่าภายนอกและภายในเป็นปฏิทรรศน์ของเศรษฐกิจพอเพียง จากการพิสูจน์การมีอยู่เชิงความสัมพันธ์ของมโนทัศน์ความพอเพียงด้วยตรรกวิทยาสัญลักษณ์พบว่ามโนทัศน์ความพอเพียงมีอยู่ในรูปแบบของเงื่อนไขที่จำเป็นในรูปแบบสัมพันธ์กันเชิงสาเหตุและผล ในขณะที่มโนทัศน์ความพอเพียงที่มีอยู่ในรูปแบบของเงื่อนไขที่พอเพียงจะมีความสัมพันธ์ในเชิงตรรกะ

คำสำคัญ : การมีอยู่ จินตภาพ มโนภาพ ความจริงเชิงประจักษ์ ปฏิทรรศน์ ทวิสัย สัจนิรันดร์ อัตวิสัย

Abstract

This dissertation has three major purposes: (1) to analyze the evolution of the concept of sufficiency in Sufficiency Economy via academic's understanding and paradoxes, (2) to analyze the sufficiency image in philosophy, religions, and paradoxes, (3) to proceed analytical interpretation on the meaning of concept sufficiency from the necessary and sufficient conditions to confirm the actual existence in causal and logical ways. The research instrument is philosophizing and logic. The research results found that the conceptual evolution of economic sufficiency has existed since ancient times when society has no sophistication. Later, the complexity of human society was increased and brought

¹นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

²ศาสตราจารย์กิตติคุณ, กรรมการควบคุมการเขียนวิทยานิพนธ์

the downtrodden in society. In Thailand, His Majesty King Bhumibol Adulyadej, the greatest present king of Thailand, has proposed solution based on the economic, social and environmental factors with sufficiency concept. However, the recognition of human was different; the concept of sufficiency, could be an extrinsic value, conveying to other values, and be subjective. Meanwhile, it could be discovered that the cognition intrinsic value, which had its own goal, and be objectivity. Moreover, it was Sufficiency Economy that could be the most appropriated approach to prevention paradox. The analysis of sufficiency conception in philosophy and religions was demonstrated that the propensity of conceptual sufficiency in philosophy was extrinsic valued ideas, which could be conveyed for other values, and be individual subjectivity. Whilst, the analysis of sufficiency conception in religion had propensity to intrinsic value which had its own goal, and be objective. Furthermore, it was found that both extrinsic and intrinsic values of sufficiency image is paradoxical. From verifying the existence relationship between the concept. Sufficiency and related symbolic logic, it was found that the concept of sufficiency was existed in the form of necessary condition tied together with causality. While the concept of sufficiency in the form of sufficiency in logical condition. It was drawn to the conclusion that the concept of sufficiency was a logical truth.

Keywords : existence, image, idea, logical truth, paradox, objectivity, tautology, subjectivity.

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ความพอเพียงมีความหมายเป็นนามธรรม ดังนั้นความเข้าใจความหมายจึงเป็นสิ่งสำคัญ เมื่อนำความพอเพียงไปประกอบกับเทอมอื่น ๆ ก็ยิ่งทำให้เข้าใจยากมากขึ้น อาทิ การทำความดีที่เป็นสิ่งนามธรรมนั้นจำเป็นต้องทำดีแต่พอเพียงหรือไม่ การแสวงหาความรู้ก็เช่นกันจะต้องพอเพียงด้วยหรือไม่ ปัญหาสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ยังได้พยายามขยายความหมายไว้อีกว่าเป็นความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัว ในขณะที่มีงานวิจัยทางพระพุทธศาสนาเถรวาทได้มีการยืนยันอีกว่า ความรู้จักพอประมาณก็เป็นความพอเพียงแล้วซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับเป้าหมายทางจิตวิญญาณ (พระมหามิตร ฐิตปญโญ, 2547: 134)

สำหรับลัทธิเต๋า มีทรรศนะสนับสนุนให้มนุษย์มีความสุขอยู่ในหมู่บ้านเท่านั้น (Lao Tzu, 2013) โดยนัยเช่นนี้จึงหมายความว่าชีวิตที่เป็นสุขของมนุษย์คือความพอเพียงในระดับสังคม จึงต่างจากงานวิจัยพุทธฯ ที่กล่าวในตอนแรกว่า ความพอเพียงจะต้องเริ่มตั้งแต่ระดับวิญญาณหรือระดับปัจเจก ในขณะที่แนวคิดของอริสโตเติลกลับเห็น

ว่ามนุษย์สามารถเข้าถึงธรรมชาติได้ แต่ต้องมาอยู่ร่วมกันเป็นชุมชน การเข้ามาอยู่รวมกันในสังคมก็ว่าจะถูกจัดเป็นสภาวะธรรมชาติอย่างสมบูรณ์แล้ว เพราะมีการเจริญเติบโตเป็นลำดับขั้นของสังคม จากครอบครัวไปสู่หมู่บ้าน จากหมู่บ้านไปสู่ชุมชนใหญ่ และเมื่อเป็นชุมชนใหญ่กลายเป็นนครรัฐ ก็จะมี ความพอเพียงในตัวเองจนกระทั่งสร้างสังคมให้เกิดความสุขได้หรือเป็นเป้าหมายสุดท้ายของมนุษย์ (Aristotle, 2013) นั่นจึงหมายความว่าถ้าจะพอเพียงได้ก็ต่อเมื่อ ปัจเจกชนมารวมกลุ่มกันจนเป็นสังคมเป็นนครรัฐ ยิ่งไปกว่านี้ ยังมีงานวิจัยที่เสนอออกมาในลักษณะแง่ลบที่สรุปว่าความพอเพียงในปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงนั้น เป็นเพียงวาทกรรมที่ทำงานร่วมกับวาทกรรมสถาบันกษัตริย์โดยใช้พิธีกรรมความจงรักภักดี เป็นเครื่องมือให้การควบคุมพฤติกรรมคนในสังคมให้ยอมรับความเหนือกว่าของชนชั้นนำ ทั้งนี้ก็เพื่อการสร้างความมั่นคงให้กับสถาบันพระมหากษัตริย์ (เมตตา ราศรีจันทร์, 2554)

ปัญหาดังกล่าว ผู้วิจัยจึงต้องการอธิบายให้เห็นว่า มโนทัศน์ความพอเพียงของเศรษฐกิจพอเพียงนั้นเป็นมโนทัศน์พื้นฐานที่มีอยู่ในความคิดความเห็น และความเชื่อของมนุษย์อยู่แล้วและอยู่อย่างเป็นสากลอีกด้วย ซึ่งความคิดเห็น

และความเชื่อที่เกี่ยวกับความพอเพียงนี้ต้องมีสัมพันธ์กัน รวมทั้งอาจแตกต่างกันโดยประเภท และแตกต่างกันโดยระดับ การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยจะพยายามปกป้องให้เห็นในสามประเด็น คือ ประเด็นแรก ยืนยันว่าจินตภาพความพอเพียงมีอยู่ในความคิดทั่วไป ประเด็นที่สอง ยืนยันว่ามโนภาพของความพอเพียงมีอยู่ในความคิดทางปรัชญาและศาสนา และประเด็นที่สาม ต้องการยืนยันอีกว่ามโนทัศน์ความพอเพียงมีอยู่ในเชิงความสัมพันธ์ทั้งในส่วนที่เป็นความสัมพันธ์เชิงสาเหตุและผล และความสัมพันธ์เชิงประมัตถ์

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. วิเคราะห์พัฒนาการของมโนทัศน์ความพอเพียงในความเข้าใจของนักวิชาการ และปฏิทรรศน์ของเศรษฐกิจพอเพียง
2. วิเคราะห์มโนภาพความพอเพียงจากปรัชญาและศาสนา
3. วิเคราะห์มโนทัศน์ความพอเพียงจากเงื่อนไขที่จำเป็นและเพียงพอและยืนยันความมีอยู่ในเชิงสาเหตุและผล และในเชิงประมัตถ์

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีลักษณะเป็นการแก้ไขปัญหา ความหมายของมโนทัศน์เรื่องความพอเพียงในเศรษฐกิจพอเพียง ผู้วิจัยเห็นว่าในการเสนอความหมายที่ผ่านมายังไม่ชัดเจน และรัดกุมพอจะเป็นความหมายที่แท้จริงของความพอเพียงในเชิงปรัชญาได้ จึงทำให้เกิดการตีความไปในแนวทางที่ผิดพลาด งานวิจัยฉบับนี้แบ่งเป็น 5 ขั้นตอน ดังนี้

1. ตั้งและวิเคราะห์ปัญหาโดยเตรียมการรวบรวมเอกสาร ศึกษาข้อมูลที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการโต้แย้งและสนับสนุนมโนทัศน์ความพอเพียงในเศรษฐกิจพอเพียง
2. สืบค้นความคิดที่เกี่ยวกับความพอเพียงตั้งแต่พัฒนาการและความหมายของมโนทัศน์ความพอเพียงในเศรษฐกิจพอเพียง รวมถึงความเข้าใจเศรษฐกิจพอเพียงของนักวิชาการในประเทศไทย เพื่อประเมินความเป็นปฏิทรรศน์ของเศรษฐกิจพอเพียง จากเนื้อหาของข้ออ้างที่เป็นทั้งข้อเท็จจริง และหลักการของความคิดที่เกี่ยวกับความพอเพียงโดยอาศัยเหตุผลเป็นพื้นฐานการประเมิน
3. การวิเคราะห์มโนภาพความพอเพียงจากปรัชญาและศาสนา ถึงลักษณะของการมีอยู่ในมโนภาพของนัก

ปรัชญา และมโนภาพจากศาสนาที่เกี่ยวกับความพอเพียง

4. พัฒนาเกณฑ์ที่เพียงพอสำหรับเป็นแนวทางแก้ไขด้วยการศึกษาความหมายของมโนทัศน์ความพอเพียงจากพระราชดำรัสของในหลวง ด้วยการวิเคราะห์ในรูปแบบของเงื่อนไขจำเป็น (necessary condition) และเงื่อนไขที่เพียงพอ (sufficient condition) หรือเป็นรูปแบบการผสมส่วนของทั้งสองแบบ แล้วจึงนำเอาแบบต่างๆ ในพระราชดำรัสที่เป็นบริบทของคำว่า “พอเพียง” มาสร้างความสัมพันธ์เชิงสาเหตุและผล และความสัมพันธ์ตรรกะโดยอาศัยการตีความเชิงวิเคราะห์ด้วยตรรกวิทยาสัญลักษณ์
5. สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

1. การตีความเชิงวิเคราะห์ (critical interpretation) หมายถึง การศึกษาความคิดเชิงตรรกะมากกว่าที่จะเป็นเรื่องของการศึกษาข้อเท็จจริง ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่า การตีความเชิงวิเคราะห์จะเป็นการวิจัยที่ไม่ให้ความสนใจต่อสิ่งที่ข้อเท็จจริงที่มีอยู่ หากแต่จะใช้พิจารณาข้อเท็จจริงนั้นเสียก่อนแล้วจึงใช้เหตุผลเป็นเครื่องมือในการตีความ หรือการตีความเป็นการแสวงหาความรู้ใหม่จากสิ่งที่รู้แล้วโดยโยงความหลากหลายให้เป็นหนึ่งเดียว กล่าวอีกนัยคือการพบเอกภาพในพหุภาพ
2. คุณค่าภายใน (intrinsic value) หมายถึง สิ่งที่มีคุณค่าเนื่องจากสามารถเป็นเป้าหมาย (end) ในตนเอง
3. คุณค่าภายนอก (extrinsic value) หมายถึง สิ่งที่มีคุณค่าเนื่องจากสามารถใช้เป็นเครื่องมือ (means) ไปสู่สิ่งที่มีคุณค่าอื่นๆ ต่อไป
4. เงื่อนไขที่จำเป็น (necessary condition) หมายถึง เงื่อนไขที่พิจารณาว่าสาเหตุเป็นสิ่งจำเป็นต่อการเกิดผลในสถานการณ์หนึ่งๆ
5. เงื่อนไขที่เพียงพอ (sufficient condition) หมายถึง เงื่อนไขที่พิจารณาว่าสาเหตุเป็นสิ่งเพียงพอที่จะทำให้เกิดผล
6. จินตภาพ (image) หมายถึง ภาพเฉพาะหน่วยที่ปรากฏขึ้นในความคิดมนุษย์ และเป็นการคิดถึงสิ่งชี้เฉพาะเจาะจงลงไปซึ่งการคิดถึงสิ่งเฉพาะ 1 สิ่ง ก็เป็น 1 จินตภาพ
7. ปฏิทรรศน์ (paradoxes) หมายถึง กลุ่มความคิดที่เป็นจริงอย่างชัดเจน แต่นำไปสู่ความขัดแย้งในตัวเองโดยทั่วไปแล้ว อาจเป็นไปได้ว่า กลุ่มความคิดดังกล่าวนี้

แท้จริงแล้วอาจไม่ได้นำไปสู่สภาวะขัดแย้ง ผลลัพธ์ที่ได้อาจไม่ใช่ข้อขัดแย้งจริง ๆ หรือข้อกำหนดในตอนต้นอาจไม่จริงหรือไม่สามารถเป็นจริงพร้อม ๆ กันได้ ดังนั้นคำว่าปฏิทรรศน์มักถูกใช้แทนที่ไปมากับคำว่าข้อขัดแย้ง

8. ประพจน์ (proposition) หมายถึง ประโยคบอกเล่า หรือประโยคปฏิเสธเชิงบอกเล่า ที่มีเนื้อหาหรือความหมาย ที่สามารถบอกได้ว่าเป็นความจริงหรือความเท็จ

9. ประโยคตรรกวิทยาสัญลักษณ์ (symbolic logic propositions) หมายถึง ข้อความที่มาจากกฎเกณฑ์ของการใช้เหตุผลโดยไม่ได้คำนึงถึงเนื้อหาหรือความหมายของข้อความ แต่คำนึงถึงโครงสร้างของข้อความเท่านั้น ทั้งนี้ก็เพื่อหลีกเลี่ยงการใช้ภาษาที่ไม่ชัดเจนและมีคำกำกวม นอกจากนี้การใช้ประโยคตรรกวิทยาสัญลักษณ์ยังเป็นการแสวงหาความจริงโดยไม่เกี่ยวข้องกับภาษาใดภาษาหนึ่งโดยตรงแต่ใช้ภาษาสัญลักษณ์แทนข้อความที่มีความหมาย

10. ภาววิสัย (objective) หมายถึง สภาวะที่มีพื้นฐานอยู่บนเงื่อนไขที่เป็นความจริงโดยไม่ขึ้นอยู่กับจิตใจและไม่ขึ้นอยู่กับความคิดเห็น รวมทั้งความรู้สึก ซึ่งความเป็นจริงที่เกิดขึ้นดังกล่าวมักจะถูกค้นพบมากกว่าที่จะถูกสร้างขึ้น และมักมีลักษณะเป็นสากลที่บุคคลทุกคนเห็นร่วมกันได้

11. มโนทัศน์ (concept) หมายถึง สิ่งที่เกิดจากการประกอบกันของจินตภาพและมโนภาพของสิ่ง ๆ หนึ่ง จนเกิดเป็นความคิดรวบยอดหรือกรอบความคิดของสิ่ง ๆ หนึ่ง หรือจินตภาพและมโนภาพต่างก็เป็นหน่วยย่อยของมโนทัศน์ของสิ่ง ๆ หนึ่ง

12. มโนภาพ (idea) หมายถึง ความคิด ความเข้าใจเกี่ยวกับสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่ไม่ชี้เฉพาะเจาะจง แต่เป็นสิ่งที่รู้จักและเป็นสากลของสิ่งนั้น

13. โลกทัศน์ (world view) หมายถึง ความเชื่ออันเป็นระบบในวิถีชีวิตของคน ๆ หนึ่ง ซึ่งเป็นมโนทัศน์พื้นฐานซึ่งทุกคนจะมีโลกทัศน์ของตนเองไม่ว่าเจ้าตัวจะรู้หรือไม่ก็ตาม

14. สมมูล (equivalence) หมายถึง ความเท่ากันทุกประการ ค่าเท่าเทียมกัน เสมอเหมือนกัน หรือเปลี่ยนแทนกันได้

15. สัจนิรันดร์ (tautology) หมายถึง ประพจน์ที่มีค่าความจริงเป็นจริงทุกกรณี ไม่มีกรณีที่เป็นเท็จแม้แต่กรณีเดียว

16. อัตวิสัย (subjectivity) หมายถึง ความคิด ความเห็นของบุคคล โดยเฉพาะสิ่งที่เกี่ยวข้องกับความรู้สึก ความเชื่อ หรือความต้องการของแต่ละบุคคลซึ่งผันแปรไปตามเวลาและสถานที่

คำอธิบายคำย่อเกี่ยวกับพระไตรปิฎก

อักษรย่อเกี่ยวกับพระไตรปิฎกในงานวิจัยนี้ใช้การอ้างอิงจากคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช 2539 โดยระบุชื่อย่อคัมภีร์ เล่ม/ชื่อ/หน้า ตามลำดับ เช่น ที.สี. (ไทย) 9/2/7. หมายถึง ทีมนิกาย สีลขันธวรรค ภาษาไทย เล่มที่ 9 ข้อที่ 2 หน้า 7.

1. ขุ.ขุ.(ไทย) หมายถึง คัมภีร์พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ขุททกปาฐะ ภาษาไทย
2. ม.ม.(ไทย) หมายถึง คัมภีร์พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปิณฑาสก ภาษาไทย
3. อ.จ.ต.ก.(ไทย) หมายถึงคัมภีร์พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต ภาษาไทย
4. อ.จ.ส.ต.ค.(ไทย) หมายถึง คัมภีร์พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย สัตตกนิบาต ภาษาไทย
5. อ.จ.เอ.ก.(ไทย) หมายถึง คัมภีร์พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย เอกกนิบาต ภาษาไทย
6. วิ.ม.(ไทย) หมายถึง คัมภีร์พระวินัยปิฎก มหาวรรค ภาษาไทย

คำอธิบายสัญลักษณ์เกี่ยวกับตรรกวิทยา

สัญลักษณ์เกี่ยวกับตรรกวิทยาในงานวิจัยนี้ใช้การอ้างอิงจากหนังสือตรรกวิทยาสัญลักษณ์ของศาสตราจารย์ ดร. สมภาร พรหมทา พุทธศักราช 2557 สาขาวิชาปรัชญา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ดังนี้

1. สัญลักษณ์ P หมายถึงประพจน์ P เป็นประโยคบอกเล่าที่มีค่าความจริงเป็นจริงหรือเป็นเท็จ
2. สัญลักษณ์ Q หมายถึงประพจน์ Q เป็นประโยคบอกเล่าที่มีค่าความจริงเป็นจริงหรือเป็นเท็จ
3. สัญลักษณ์ \supset หมายถึงเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิด
4. สัญลักษณ์ \equiv หมายถึงเท่ากันทุกประการ
5. สัญลักษณ์ \cdot หมายถึง และ
6. สัญลักษณ์ \sim หมายถึง นิเสธ

7. สัญลักษณ์ T หมายถึงค่าความจริงเป็นจริง

8. สัญลักษณ์ F หมายถึงค่าความจริงเป็นเท็จ

ผลการวิจัย

1. พัฒนาการของมโนทัศน์ความพอเพียงในความเข้าใจของนักวิชาการ และปฏิทรรศน์ของเศรษฐกิจพอเพียง

จากการศึกษาพบว่าเศรษฐกิจพอเพียงมีลักษณะวิพากษ์บริบทรอบตัว เนื่องจากเศรษฐกิจพอเพียงเกิดจากพระประสงค์เรียนรู้ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชในประเทศไทย โดยที่พระองค์ท่านทรงใช้เหตุผลเป็นเครื่องมือที่วิพากษ์วิจารณ์ทุกสิ่งทุกอย่าง ทั้งที่เป็นปรากฏการณ์รูปธรรมและเป็นนามธรรม โดยเฉพาะวัฒนธรรมในแต่ละท้องถิ่นของประเทศไทย ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นปัญหาพื้นฐานทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม เนื่องจากปัญหาดังกล่าวเป็นปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อกับปัญหาเรื่องอื่น ๆ ผลดังกล่าวจึงกลายมาเป็นความคิด ความเชื่อ จนเป็นโลกทัศน์และนำไปสู่การกำหนดคำตอบเพื่อแก้ไขปัญหาของแต่ละบุคคล สังคม และแต่ละภูมิภาคที่แตกต่างกันไป ดังนั้นพัฒนาการมโนทัศน์ความพอเพียงของเศรษฐกิจพอเพียงจึงแตกต่างกันไปด้วย สำหรับในส่วนที่เป็นนามธรรมของความพอเพียงจะมีทิศทางเดียวกันคือพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเน้นถึงความสุขทางจิตใจ แต่ในส่วนรูปธรรมหรือทางปฏิบัติอาจแตกต่างกันไปของแต่ละคน สังคม และพื้นที่ ดังนั้นความพอเพียงในเศรษฐกิจพอเพียงที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานแก่ประชาชนชาวไทยนั้น จึงมีทั้งความเป็นสากลและมีความเฉพาะเจาะจงในเวลาเดียวกัน

จากการวิเคราะห์ความคิดของนักวิชาการที่มีประสบการณ์การทำงานที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจพอเพียงนั้นพบว่ามโนทัศน์คือ ฝ่ายแรกมีทรรศนะเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงว่าเป็นสิ่งที่มีคุณค่าภายนอกและเป็นเครื่องมือไปสู่สิ่งที่มีคุณค่าอื่น ๆ ซึ่งหมายความว่ามโนทัศน์ความพอเพียงแปรไปตามอัตวิสัยของบุคคลที่รับรู้ และอีกทรรศนะกลับเห็นว่าเป็นสิ่งที่มีคุณค่าในตัวเอง คือความพอเพียงเป็นสิ่งที่เป้าหมายในตนเอง ซึ่งเป็นสิ่งที่ผู้ที่มีความพอเพียงไม่ต้องตั้งคำถามกับตนเองว่าจะมีความพอเพียงไปเพื่อให้ได้สิ่งใดต่อไป และความพอเพียงสามารถมีได้อย่างเป็นภววิสัยซึ่งไม่แปรผันไปตามสถานการณ์ภายนอก นอกจากนี้ยังมีทรรศนะที่ผสมกันทั้ง 2 แบบดังกล่าวข้างต้นด้วย

2. มโนภาพความพอเพียงจากปรัชญาและศาสนา

ผู้วิจัยเริ่มด้วยการวิเคราะห์มโนภาพความพอเพียงทางปรัชญา และตามด้วยศาสนา ในทางปรัชญาประกอบด้วยนักปรัชญา 6 ท่านคือ เอปิคิวรัส (Epicurus) ไดโอจีนีสแห่ง ซีโนเพ (Diogenes of Sinope) วิลเลียม เวิร์ดเวิร์ธ (William Wordsworth) เพลโต (Plato) อริสโตเติล (Aristotle) และมาร์คัส เออเรลิอุส (Marcus Aurelius) สำหรับศาสนาประกอบด้วยพระพุทธศาสนาและลัทธิเต๋า

เอพิคิวรัส สอนให้ใช้เหตุผลเพื่อแสวงหาความสุขด้วยความความพอดีกับคนนั้น ๆ และเสนอให้หาความพอดีในการบริโภคให้นานที่สุดเท่าที่จะทำได้ด้วย (Augustine Chika Obi, 1993: 123-124; Ted Honderich, 2005: 258 และ Pierre-Marie Morel, 2006: 500-501) มโนภาพเช่นนี้แสดงถึงลักษณะการให้คุณค่าภายนอก ดังนั้นมโนภาพความพอเพียงจึงสามารถใช้เป็นเครื่องมือไปสู่สิ่งที่มีคุณค่าอื่น ๆ ซึ่งแสดงถึงความพอเพียงนี้เป็นอัตวิสัยของแต่ละบุคคล สำหรับมโนภาพความพอเพียงทางปรัชญาของไดโอจีนีส (Victor Eugene Emeljanow. 1967: 24; Max Van Manen, 1990: 117-118; Louisa Ilaria Shea, 2003: 4 และ Robert Audi, 1995: 200) ซึ่งถือเป็นจุดเริ่มต้นของกลุ่มนักคิดที่ยึดมั่นว่าความรู้สึกของจิตใจสำคัญกว่าเหตุผล และถือว่าการแสดงออกของปัจเจกภาพสำคัญว่าการอยู่ภายใต้กรอบหรือแบบแผน ดังนั้นมโนภาพเช่นนี้จึงแสวงหาการดำเนินชีวิตที่เหมาะสมกับตนเองด้วยการใช้ชีวิตแบบเรียบง่าย โดยยึดอุดมคติของชีวิตคือการกินอยู่อย่างง่าย ๆ ทำในสิ่งที่ตนอยากทำ กินอะไรก็ได้ นอนที่ไหนก็ได้ แต่อุดมคติของไดโอจีนีส กลับกลายเป็นการเหยียดหยามวิถีชีวิตที่ถือว่าเป็นแบบฉบับของคนทั่วไป เช่น การแสวงหาความสุขสบาย อำนาจ ความมั่งคั่ง เกียรติยศ เป็นต้น ซึ่งเมื่อพิจารณาถึงความพอเพียงแล้ว จะพบว่ามีความพอเพียงที่เข้มงวด ซึ่งมีอยู่ในอุดมคติของนักบวชในศาสนาต่าง ๆ

มโนภาพทางปรัชญาของวิลเลียม เวิร์ดเวิร์ธ เมื่อวิเคราะห์แล้วจะพบว่ามโนทัศน์ของความพอเพียงที่แฝงอยู่ด้วยโดยที่เขาได้สะท้อนให้เห็นว่าการใช้ชีวิตปกติตามกรอบประเพณีที่หาความรู้จากตำราที่มากเกินไป ไม่สามารถทำให้มนุษย์ได้พบเจอกับสิ่งที่ประเสริฐที่สุดของชีวิต บทกวีส่วนใหญ่ของเขาจึงแสดงถึงการชักชวนมนุษย์ให้หยุด

หลงใหลสิ่งที่สังคมกำหนดขึ้นมาแต่ให้ออกไปชื่นชมธรรมชาติ ซึ่งความคิดเช่นนี้แสดงให้เห็นว่าเป็นการทวนกระแสสังคมที่เต็มไปด้วยการแข่งขัน (เกษมพัฒน์ พูลสวัสดิ์, 2552: 1-16) และ (William Wordsworth, 2014) เปรียบได้กับเศรษฐกิจพอเพียงที่เสนอแนวทางที่ไม่ให้หลงไปกับเศรษฐกิจกระแสหลักที่มุ่งเน้นที่การใช้ความโลภเป็นสิ่งที่ขับเคลื่อนระบบเศรษฐกิจ

สำหรับมโนภาพของเพลโตที่เกี่ยวกับความพอเพียงคือ เพลโตเสนอแนวคิดให้มุ่งไปสู่การใช้ชีวิตที่ยึดนามธรรมเป็นเป้าหมาย และให้ลดความสำคัญของโลกแห่งผัสสะในน้อยลง ซึ่งเปรียบได้กับความพอเพียงก็คือการให้ลดการเบียดเบียนกันจากการแก่งแย่งแข่งขันกันเข้าครอบครองโลกของวัตถุ (ตบลิวิ. ที. สเตซ, 2514: 103-106 และพระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมมจิตโต), 2552: 170-173) จึงตีความได้ว่าแนวคิดของเพลโตให้ความสำคัญกับความพอเพียงในการดำเนินชีวิตด้วย โดยเห็นว่าสิ่งที่สมบูรณ์ซึ่งหมายรวมถึงความพอเพียงนี้มีความเป็นปรนัยหรือภาววิสัยซึ่งจะต้องมีคุณค่าในตัวเองและมีความเป็นสิ่งที่เป็เป้าหมายในตนเองอีกด้วย

เพลโตยังเน้นย้ำอีกว่าเมื่อคนได้เสพความสุขทางผัสสะเข้าไปแล้วก็ย่อมต้องการเพิ่มมากขึ้นไปอีก เพราะประสาทสัมผัสมนุษย์ต้องการเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ เพื่อมาตอบสนองสิ่งที่ตนเองต้องการในระดับที่เข้มข้น ๆ ดังนั้นจึงเป็นได้ยากมากหากยังมีนิสัยชอบความเพลิดเพลินจากวัตถุภายนอกอยู่แล้ว เพราะเมื่อได้มาแล้วก็ย่อมต้องการเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ กรณีที่จะให้พวกเขาโลภน้อยลงจึงแทบเป็นไปได้ (Plato, 1991: 116)

สำหรับมโนภาพทางปรัชญาของอริสโตเติล ซึ่งเห็นว่าทุกสิ่งทุกอย่างมีลักษณะเฉพาะของตน เป็นลักษณะที่ทำให้สิ่ง ๆ หนึ่ง เป็นตัวมันเองและแยกออกมาต่างจากสิ่งอื่นใด และมนุษย์ก็เช่นกันแยกออกมาจากสัตว์ ด้วยลักษณะเฉพาะของความมีเหตุผล อริสโตเติลเสนอไว้ว่า จุดหมายปลายทางของมนุษย์นั้นคือ ความสุข แต่ความสุขนี้ต้องเป็นกิจกรรมของวิญญาณที่สอดคล้องกับหน้าที่เฉพาะของมนุษย์ผู้นั้น นอกจากนี้อริสโตเติลได้เสนออีกว่าความสุขที่สูงสุดของมนุษย์คือการใช้เหตุผล และปัญญา โดยที่อริสโตเติลเห็นว่าคนทั่วไปเห็นเพียงว่า ความบันเทิง เกียรติและความร่ำรวยเป็นความสุข แต่เขาเห็นว่าเป็นความจริงก็จริงแต่เป็นเพียงความสุขในระดับต่ำที่ใกล้เคียงกับสัตว์

เท่านั้น มนุษย์ควรมีแต่ไม่จำเป็นต้องมีมากเกินไป แต่ในฐานะความเป็นมนุษย์อริสโตเติลเสนอให้สนใจ ความสุขแบบมนุษย์ซึ่งความสุขแบบนี้เขาเรียกว่า “คุณธรรม” คือ ความกล้าหาญ ความควบคุมตนเอง ความเอื้อเฟื้อ ความประหยัด การเคารพนับถือตนเอง มิตรภาพ ความซื่อสัตย์ ซึ่งทั้งหมดนี้ถือเป็นทางสายกลางระหว่างสภาพสุดโต่ง 2 ขั้ว อาทิ ความกล้าหาญเป็นทางสายกลางระหว่างความขี้ลาดและความบ้าระห่ำ หรือความมัธยัสถ์เป็นทางสายกลางระหว่างความขี้เหนียวกับความฟุ่มเฟือย ซึ่งจะเป็นทางสายกลางได้จะต้องเกิดจากการฝึกฝนตนเองของมนุษย์จนเป็นนิสัย ทั้งนี้อริสโตเติลเห็นอีกว่าธรรมชาติได้เตรียมให้มนุษย์พร้อมที่จะฝึกฝนคุณธรรมเหล่านั้นไว้แล้ว แต่ต้องใช้เหตุผลและปัญญา เพราะมนุษย์เป็นสัตว์สังคม ต้องอยู่ร่วมกับผู้อื่นเป็นสังคม เป็นรัฐ ถึงนครรัฐ ดังนั้นคุณธรรมดังกล่าวจะทำให้มีความสุข (Aristotle, 2014) นอกจากนี้อริสโตเติลยังเสนออีกว่าความสุขมีมีความสุขแบบเทพ คือความสุขที่เกิดจากปัญญารู้แจ้งในสัจจะธรรม เมื่อพิจารณา มโนภาพของอริสโตเติลแล้ว จะเห็นว่าความพอเพียงจะมีอยู่ในความหมายของคุณธรรมด้วย ซึ่งเศรษฐกิจพอเพียงก็มีมโนภาพของการฝึกตนให้ลดความต้องการระดับสัญชาตญาณ โดยไม่ส่งเสริมให้เบียดเบียนกัน ให้มีความสุขพอ ประมาณ เป็นต้น (วิทย์ วิศเวทย์, 2549: 13-14)

สุดท้ายมโนภาพทางปรัชญาของมาร์คัส เออเรลิอุส เป็นนักปรัชญาที่มีแนวคิดให้ความสำคัญกับความสงบในจิตใจแล้วมุ่งเน้นให้มนุษย์ดำเนินชีวิตด้วยความพอประมาณ ซึ่งมาร์คัส ออเรลิอุส ถือว่า ความอยากเป็นบ่อเกิดของความทุกข์ เหตุเพราะมนุษย์ตกเป็นทาสของมัน หากมนุษย์ปรารถนาความสุขที่แท้จริงและแน่นอน ควรพยายามเอาชนะใจตัวเอง เอาชนะกิเลสตัณหา พยายามลดความต้องการส่วนเกินออกไปเสีย เหลือแต่ความต้องการที่จำเป็นจริง ๆ เท่านั้น และมนุษย์ควรดำรงชีวิตด้วยความสันโดษดี ที่สุด ถ้ามนุษย์ยังหลงอยู่กับวัตถุภายนอก ก็จะมีคามผิดหวังสำคัญในชีวิตมนุษย์ ก็คือ ภาวะจิตใจสงบ มิใช่การมีวัตถุมากมาย ดังนั้นถ้ามีมโนภาพประเภทชีวิตที่มีความสงบในจิตใจแล้วดำเนินชีวิตด้วยความพอประมาณ แล้วชีวิตก็จะมีชีวิตที่มีความสงบในจิตใจ ด้วยแนวคิดดังกล่าวจึงเห็นได้ว่าเป็นมโนภาพที่แสดงถึงความพอเพียงของชีวิต (Marcus Aurelius, 1906: 71-72)

สำหรับมโนภาพความพอเพียงทางศาสนาที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นมโนภาพที่มีแนวคิดเป็น เรื่องของธรรมชาติของจิต เบญจขันธ์ ไตรลักษณ์ ปฏิจจนูปบาท กรรมและการเกิดใหม่ และนิพพาน สำหรับใช้เป็น แนวทางในการปฏิบัติที่ประกอบด้วยจริยะชั้นมูลฐาน ชั้น กลาง และชั้นสูง ทั้งนี้ก็เพื่อเป้าหมายของนิพพานซึ่งหมายถึงสภาพที่ดับกิเลส และกองทุกข์แล้วของมนุษย์ มโนภาพ ดังกล่าวพระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตโต, 2555) มี ทรรศนะว่ามีอยู่ในมโนภาพความพอเพียงด้วยเช่นกันซึ่ง เห็นได้ชัดเจนใน 8 หลักธรรมด้วยกัน คือ **1) หลักมัชฌิมา ปฏิปทา** ซึ่งว่าด้วยการไม่ยึดกับอดีตภพภวโนโยค คือ การ ประกอบตนเองให้ลำบากเกินไป และการไม่ยึดกับกามสุข สลิกานุโยค คือ การพัวพันในกามในความสบายมากเกินไป (อง.เอกก.(ไทย) 12/290/597) **2) หลักตนเป็นที่ พึ่งแห่งตน** ซึ่งว่าด้วยความรับผิดชอบเฉพาะตน ไม่ว่าจะ ทำสิ่งที่ดีงามหรือเลวร้าย ผู้นั้นก็จะได้รับผลนั้น หากต้อง การสิ่งที่ดีก็จะต้องทำด้วยตนเอง (อุ.ยุ. (ไทย) 17/418/22) **3) หลักความสันโดษ** ซึ่งว่าด้วยการส่งเสริมให้บุคคลพึงพอใจ ในทรัพย์สินที่ตนเองได้มาและใช้จ่ายในสิ่งที่ก่อให้เกิด ประโยชน์อย่างประหยัดและรู้จักออม ไม่ฟุ่มเฟือยฟุ้งเฟ้อมี ความเป็นอยู่อย่างสงบเรียบง่าย (อง.เอกก.(ไทย) 7/ 153/79) **4) ปุริสธรรม 7** ซึ่งว่าด้วยการส่งเสริมให้คนมีความพฤติกรรม ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม ให้เป็นผู้มีจิตสงบระงับจาก บาปอกุศลธรรม ไม่เบียดเบียนตนและผู้อื่นให้ได้รับความ เดือดร้อน (ม.ม. (ไทย) 5/518/31) **5) ทัศนธรรมิกถะ** ซึ่งว่าด้วยการส่งเสริมให้คนสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ทำให้มีทรัพย์สินเงินทอง พึ่งตนเองได้ซึ่งจะเป็นไปเพื่อ ประโยชน์ในปัจจุบัน (อง.สตุตค.(ไทย) 15/379/144) **6) โภคาวิภาค 4** ซึ่งว่าด้วยการปฏิบัติให้ ถูกต้องเกี่ยวกับ ทรัพย์อย่างเหมาะสมกับชีวิต (พระครูสิริปริยัติธำรง (พิสิฐ ชุตินธโร), 2554) **7) โภคาทิยะ 5** ซึ่งว่าด้วยการนำ ทรัพย์สินมาใช้ประโยชน์ต่อตนเองและสังคม คือเลี้ยงตนเอง เลี้ยงดูครอบครัว มารดาบิดา ให้เป็นสุข เลี้ยงมิตรสหาย ใช้ป้องกันภัยอันตรายต่าง ๆ ใช้บำรุงสงเคราะห์ต้อนรับแขก สงเคราะห์ญาติ เสียภาษีอากร ใช้ทำบุญอุทิศให้แก่บุพการี และบำรุงนักบวช ทรัพย์สิน ควรนำมาใช้ประโยชน์ต่อการ ดำเนินชีวิต ประกอบด้วยการใช้จ่ายทรัพย์นั้นเลี้ยงตนเอง (อง.จตุกก.(ไทย) 13/240/61) และ **8) หลักธรรมกาม โภคิสุข 4** ซึ่งว่าด้วยการครองเรือนต้องมีความสุข 4 ประการ

ความสุขที่เกิดจากการมีทรัพย์ เป็นหลักประกันของชีวิต ความสุขที่เกิดจากการบริโภคทรัพย์ หรือใช้จ่ายทรัพย์ คือ รู้จักใช้จ่ายทรัพย์นั้นให้เกิดประโยชน์แก่ชีวิตของตน เลี้ยงดู บุคคลอื่น และทำประโยชน์ สุขต่อผู้อื่นและสังคม ความสุข ที่เกิดจากความไม่เป็นหนี้ และความทุกข์ที่เกิดจากความ ประพฤติที่ไม่มีโทษ คือ มีกายกรรม วาจกรรม มโนกรรมที่ สุจริต ที่ใครจะว่ากล่าวติเตียนไม่ได้ มีความบริสุทธิ์ และ มีความมั่นใจในการดำเนินชีวิตของตน (อง.จตุกก. (ไทย) 13/240/62)

สำหรับมโนภาพความพอเพียงของเตา มีเนื้อหาที่ มุ่งให้มนุษย์หันกลับมาตระหนักคุณค่าภายในตัวเองและ ธรรมชาติรอบตัวเอง (มธุรส ศรีนวิรัตน์, 2555) เนื่องจากมี แนวคิดที่เห็นว่ามนุษย์ได้ทำตัวออกห่างคุณค่าที่ยิ่งใหญ่ซึ่ง มีอยู่ภายในดังกล่าว ทำให้มนุษย์เกิดปัญหากับตัวเองและ สังคม กล่าวอีกนัยคือมีมโนภาพของความพอเพียง ซึ่งเห็น ได้จากการเสนอให้มนุษย์เลิกแสวงหาสิ่งภายนอก แต่ให้ กลับมาหาความสงบด้านจิตใจ หากพิจารณาโดย ผ่าน ๆ จะเห็นว่าเป็นแนวทางที่สอดคล้องจนกระทั่งดูเหมือนกับ เป็น แนวทางที่ขัดแย้งกับสังคมโลก จวงจื่อ (2540) เห็นว่า แนวทางดังกล่าวเป็นการวิพากษ์สังคมถึงปัญหาพื้นฐาน ของมนุษย์ และได้เสนอมโนภาพที่ทวนกระแสสังคมโดยให้ ปล่อยวางความวุ่นวายของสังคมแล้วมาดำรงตนด้วยการ ใช้ชีวิตอย่างเรียบง่าย ซึ่งแนวทางเช่นนี้จึงสอดคล้องกับ เศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งมีมโนภาพความพอเพียงเป็นในการ ดำเนินชีวิต โดยจะเห็นได้จากมโนภาพของเตาจะสะท้อน ให้ปัญหาพื้นฐานชีวิตทางโลกที่ไม่มีจบสิ้น หากยังไม่เลิกยึด โดยการปล่อยวาง หรือถอยตัวออกห่างกิจกรรมในสังคม หรือจะกล่าวได้ว่าการเลิกหรือลดกิจกรรมทางสังคมหรือ ทางโลกก็เท่ากับการหยุดการเบียดเบียนกันหรือเบียดเบียน กันน้อยลง นั่นเอง หรือสอนให้มนุษย์ไม่ควรถวิลโลกมาก ทำ อะไรที่เกินตัวเอง ซึ่งมีมโนภาพเหล่านี้ล้วนแล้วแต่มุ่งไปสู่ชีวิต ที่พอเพียงทั้งสิ้น

3. การวิเคราะห์เชิงตีความในความหมายของ มโนทัศน์ความพอเพียงจากเงื่อนไขที่จำเป็นและเพียงพอและยืนยันความมีอยู่ในเชิงสาเหตุและผล และในเชิง ปรมัตถ์

ผู้วิจัยนำพระราชดำรัสของพระเจ้าอยู่หัวภูมิพล อดุลยเดช มาวิเคราะห์ครั้งที่ทรงพระดำรัสไว้เมื่อ 4 ธันวาคม 2541 ความว่า

“พอเพียง มีความหมายกว้างขวางยิ่งกว่านี้อีก คือ คำว่าพอ ก็พอ เพียงนี้ก็พอแค่นั้นเอง คนเราถ้าพอในความต้องการก็มีความโลภน้อย เมื่อมีความโลภน้อยก็เบียดเบียนคนอื่นน้อย ถ้าประเทศใดมีความคิด อันนี้ มีความคิดว่าทำอะไรต้องพอเพียง หมายความว่าพอประมาณ ซื่อตรง ไม่โลภอย่างมาก คนเราก็อยู่เป็นสุข พอเพียงนี้อาจจะมี มีมาก อาจจะมีของหรูหราก็ได้ แต่ว่าต้องไม่ไปเบียดเบียนคนอื่น” (สำนวนพระราชเสาวนีย์, 2550)

จากพระราชดำรัสฯ ข้างต้น เมื่อนำมาทำความเข้าใจ โดยถามว่า “พระเจ้าอยู่หัวต้องการตรัสอะไร และทำไมพระองค์จึงตรัสเช่นนั้น” เมื่อพิเคราะห์แต่ละเทอม (term) แล้ว จะพบว่าพระเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายคำว่า “พอ” กับคำว่า “เพียง” ไว้ในลักษณะของการเป็นคำไวพจน์หรือเป็นคำที่เขียนต่างกันแต่มีความหมายเหมือนกันหรือใกล้เคียงกันมากนั่นเอง ซึ่งทั้งคำว่า “พอ” กับ “เพียง” ก็เป็นนามธรรม และผู้วิจัยเห็นอีกว่าข้อความที่พระเจ้าอยู่หัวทรงตรัสว่า “มีความโลภน้อย” “เบียดเบียนคนอื่นน้อย” “ต้องไม่เบียดเบียนคนอื่น” “พอประมาณ” และ “ซื่อตรง” เป็นลักษณะของความเป็นสาเหตุและผลของคำว่า “พอเพียง” ซึ่งเทอม เหล่านี้ได้บรรยายถึงลักษณะพิเศษของความพอเพียงไว้ ด้วยสาเหตุมาจากการมีความโลภน้อย เบียดเบียนคนอื่นน้อย หรือต้องไม่เบียดเบียนคนอื่น มีความพอประมาณ และมีความซื่อตรง นอกจากนั้นข้อความที่ว่า “คนเราก็อยู่เป็นสุข” ยังแสดงให้เห็นถึงความพอเพียงนำไปสู่การมีชีวิตที่ดีได้อีกด้วย นั่นแสดงว่าพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงต้องการใช้ลักษณะพิเศษทั้ง 6 เทอม อธิบายความหมายของความพอเพียงอีกทีหนึ่ง หรืออธิบายโดยละเอียดคือ 5 เทอมแรกที่ประกอบด้วย “มีความโลภน้อย” “เบียดเบียนคนอื่นน้อย” “ต้องไม่เบียดเบียนคนอื่น” “พอประมาณ” และ “ซื่อตรง” เป็นสาเหตุนำไปสู่ผลของเทอมที่ 6 คือ “คนเราก็อยู่เป็นสุข”

แต่ที่น่าสังเกตเพิ่มเติมอีกคือในช่วงท้ายของพระราชดำรัสฯ พระองค์ทรงตรัสว่า “ต้องไม่ไปเบียดเบียนคนอื่น” ผู้วิจัยพิเคราะห์แล้วเห็นว่าข้อความดังกล่าว ทำให้ความหมายของความพอเพียงได้ถูกแบ่งเป็น 2 ระดับ คือ ระดับที่ให้มีการเบียดเบียนผู้อื่นได้แต่ต้องให้อยู่ในระดับที่น้อยมาก และอีกระดับคือไม่ให้มีการเบียดเบียนกันเลย แต่สามารถมีทรัพย์สินได้มากมีความสุขหรรษาได้ด้วย ซึ่งเทอมทั้งหมดในพระราชดำรัสสองครั้งนี้สามารถจำแนกออกมาเป็น

ข้อความเชิงประพจน์ได้ 7 ข้อความ คือ 1) ความพอเพียง เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดความโลภน้อย 2) ความโลภน้อย เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดการเบียดเบียนคนอื่นน้อย 3) ความพอประมาณเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดความพอเพียง 4) ความซื่อตรงเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดความพอเพียง 5) ความโลภน้อยเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดความพอเพียง 6) การเบียดเบียนคนอื่นน้อยเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดความพอเพียง และ 7) การไม่เบียดเบียนคนอื่นเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดความพอเพียง

ผู้วิจัยได้นำข้อความเชิงประพจน์ทั้ง 7 ข้อความ มาสร้างเป็นประโยคตรรกวิทยาสัญลักษณ์ ทั้งนี้ก็เพื่อค้นหารูปแบบความมียู่ของลักษณะจำเพาะของคำว่า “พอเพียง” ที่พระเจ้าอยู่หัวทรงตรัสว่า “มีความโลภน้อย” “เบียดเบียนคนอื่นน้อย” “ต้องไม่เบียดเบียนคนอื่น” “พอประมาณ” และ “ซื่อตรง” ว่าเป็นจริงหรือไม่ ถ้าเป็นจริงจะเป็นจริงในเชิงสาเหตุและผล หรือเป็นจริงในเชิงปรมาตต์ ซึ่งวิธีการดังกล่าวผู้วิจัยเห็นว่าตรวจสอบด้วยข้อความที่เป็นประพจน์ทางตรรกวิทยาเป็นหนทางที่ดีที่สุดที่จะยืนยันรูปแบบความมียู่ของความหมายของความพอเพียง ดังกล่าวได้ สำหรับการทดสอบความจริงทางตรรกวิทยา ดังกล่าวนี้เป็นการประเมินความสมเหตุสมผลภายในหรือเป็นการประเมินความสัมพันธ์ทางตรรกะ ซึ่งเป็นการนำเนื้อหาของความคิดที่วิเคราะห์ไว้ 7 ข้อความ ดังกล่าว เมื่อนำแต่ละข้อความมาแจกแจงตาม สถานการณ์ แล้วจะได้ทั้งหมด 4 รูปแบบ ทั้งนี้ข้อสมมุติให้ตัวอักษรภาษาอังกฤษ P และ Q เป็นประพจน์ ในพระราชดำรัสที่เกี่ยวกับความพอเพียง ซึ่งสามารถสร้างข้อความเงื่อนไขออกมาได้ 4 รูปแบบด้วยกัน ดังต่อไปนี้

รูปแบบที่ 1 “หาก P ทำให้เกิด Q การมียู่ของ P สามารถใช้สรุปได้ว่า Q ยังมีอยู่ด้วย” เปลี่ยนเป็นตรรกวิทยาสัญลักษณ์ได้คือ $[P \supset Q] \cdot P \supset Q$

รูปแบบที่ 2 “หาก P ทำให้เกิด Q การมียู่ของ Q สามารถใช้สรุปได้ว่า P ยังมีอยู่ด้วย” เปลี่ยนเป็นตรรกวิทยาสัญลักษณ์ได้คือ $[P \supset Q] \cdot Q \supset P$

รูปแบบที่ 3 “หาก P ทำให้เกิด Q การหายไปของ Q ไม่สามารถใช้สรุปได้ว่า P จะต้องหายไปด้วย” เปลี่ยนเป็นตรรกวิทยาสัญลักษณ์ได้คือ $[P \supset Q] \cdot \sim Q \supset \sim P$

รูปแบบที่ 4 “หาก P ทำให้เกิด Q การหายไปของ P ไม่สามารถใช้สรุปได้ว่า Q จะต้องหายไปด้วย” เปลี่ยน

เป็นตรรกวิทยาสัญลักษณ์ได้คือ $[(P \supset Q) \cdot \sim P] \supset \sim Q$
 ทั้งนี้ประพจน์ที่มีความสัมพันธ์ในลักษณะ P ทำให้

เกิด Q ($P \supset Q$) ดังกล่าวในทางตรรกวิทยาจะมีความหมาย
 โดยนัยว่า “P เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิด Q ส่วน

จะมีสาเหตุอื่นที่ทำให้เกิด Q ได้อีกหรือไม่ ตอนนี้อยู่ไม่พบ”

เมื่อนำรูปแบบทั้ง 4 ในข้างต้นไปแทนค่าด้วยทอม
 ต่าง ๆ ที่พระเจ้าอยู่หัวฯ ตรัสไว้ในเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง

ไม่ว่าจะเป็น “ความโลภน้อย” “เบียดเบียนคนอื่นน้อย”
 “ต้องไม่เบียดเบียนคนอื่น” “พอประมาณ” และ “ซื่อตรง”

รวมทั้งแทนค่าความจริงเท็จในแต่ละตัวแปรของ P หรือ Q
 และผลจากการประเมินความสัมพันธ์เชิงสาเหตุและผล

พบว่ารูปแบบของ “หาก P ทำให้เกิด Q การมีอยู่ของ P
 สามารถใช้สรุปได้ว่า Q ยังมีอยู่ด้วย” และรูปแบบของ

“หาก P ทำให้เกิด Q การหายไปของ Q ไม่สามารถใช้สรุป
 ได้ว่า P จะต้องหายไปด้วย” หรือรูปแบบที่ 1 และ 3 มี

ความสมเหตุสมผล ในขณะที่รูปแบบของ “หาก P ทำให้
 เกิด Q การมีอยู่ของ Q สามารถใช้สรุปได้ว่า P ยังมีอยู่

ด้วย” และรูปแบบของ “หาก P ทำให้เกิด Q การหายไป
 ของ P ไม่สามารถใช้สรุปได้ว่า Q จะต้องหายไปด้วย” หรือ

รูปแบบที่ 2 และ 4 **ไม่สมเหตุสมผล** ผลเช่นนี้ทำให้สรุปได้
 ว่ามโนทัศน์ความพอเพียงมีอยู่ในความสัมพันธ์เชิงสาเหตุ

และผล และมีอยู่ในรูปแบบของเงื่อนไขที่พอเพียง เท่านั้น
 เมื่อนำรูปแบบที่ไม่สมเหตุสมผลดังกล่าวมาพิจารณา

ในเงื่อนไขของความเป็นตรรกะ หรือความเป็นปรมาณต์ โดย
 การพิจารณาข้อความเชิงประพจน์ที่ไม่สมเหตุสมผลเหล่านี้

ในรูปแบบของประพจน์ประเภทเงื่อนไขสองทาง (bi-con-
 ditional) หรือประพจน์ที่สมมูลกัน (logically equiva-
 lent propositions) ในที่นี้ให้ P และ Q เป็นประพจน์ จะ

เรียกประพจน์ “P และ Q” ว่าประพจน์ประเภทเงื่อนไข
 สองทาง (bi-conditional) ของ P กับ Q เขียนแทนด้วย
 $P \equiv Q$ ซึ่งเป็นประพจน์ที่มีความหมายเหมือนกันกับ
 $(P \supset Q) \cdot (Q \supset P) = P \equiv Q$ หรือ P ทำให้เกิด Q และ
 Q ทำให้เกิด P หมายถึง P เท่ากันทุกประการกับ Q หรือ
 อีกนัยคือ P คือ Q หรือ Q คือ P นั่นเอง และเมื่อนำ
 ข้อความเงื่อนไขที่ไม่สมเหตุสมผลข้างต้น มาสร้างเงื่อนไข
 สองทางดังกล่าวแล้วจะออกมาได้ 2 รูปแบบด้วยกัน ดังนี้

รูปแบบที่ 5 “หาก P เท่ากันทุกประการกับ Q การ
 มีอยู่ของ Q สามารถใช้สรุปได้ว่า P ยังมีอยู่ด้วย” เปลี่ยน
 เป็นตรรกวิทยาสัญลักษณ์ได้คือ $[(P \equiv Q) \cdot Q] \supset P$

รูปแบบที่ 6 “หาก P เท่ากันทุกประการกับ Q การ
 หายไปของ P ไม่สามารถใช้ สรุปได้ว่า Q จะต้องหายไป

ด้วย” เปลี่ยนเป็นตรรกวิทยาสัญลักษณ์ได้คือ $[(P \equiv Q) \cdot \sim P] \supset \sim Q$

เมื่อทำการทดสอบด้วยวิธีการทางตรรกวิทยาแล้ว
 พบว่าทั้งรูปแบบที่ 5 และ 6 มีความสัมพันธ์เชิงตรรกะ ซึ่ง

หมายความว่า P และ Q เป็นทั้งสาเหตุและผลของกันและ
 กัน หรือ P และ Q ต่างก็เป็นเหตุสาเหตุของกันและกัน

การสรุปและอภิปรายผล
 จากผลการวิจัยในส่วนแรกที่มีผู้วิจัยได้ดำเนินการ

วิเคราะห์จินตนาการ (image) ที่ปรากฏขึ้นในความคิดของ
 นักวิชาการที่คิดถึงความพอเพียงที่ชี้เฉพาะเจาะจงลงไป

แล้วพบว่ามีความคิดที่เป็นอัตวิสัยและภววิสัย ส่งผลให้
 คิดว่าความพอเพียงมีความแตกต่างกันในระดับของการมี

อยู่ของคุณค่าภายในและภายนอกของจิตใจ จึงสรุปได้ว่า
 จินตนาการเกี่ยวกับความพอเพียงของนักวิชาการมีความ

เป็นปฏิทรรศน์หรือกล่าวอีกนัยคือยังมีจินตนาการที่ขัดแย้ง
 กันในความหมายของความพอเพียง

ส่วนที่สองผู้วิจัยได้วิเคราะห์มโนภาพ (idea) ความ
 พอเพียงหรือความคิดเกี่ยวกับความพอเพียงที่ไม่ชี้เฉพาะ

เจาะจง แต่เป็นสิ่งที่รู้จักและเป็นสากลของความพอเพียง
 จากความคิดทางปรัชญาตะวันตก กับศาสนาพุทธนิกาย

เถรวาท และลัทธิเต๋า ผลการวิเคราะห์พบว่าความพอเพียง
 ในมโนภาพทางปรัชญาที่ทั้งที่เป็นอัตวิสัยและภววิสัย ส่วน

ความพอเพียงในมโนภาพทางศาสนาพุทธนิกายเถรวาท
 และลัทธิเต๋า มีความเป็นภววิสัยซึ่งหมายถึงมโนภาพความ

พอเพียงมีลักษณะเป็นสิ่งที่มิคุณค่าภายใน ที่มีเป้าหมายใน
 ตัวเอง เมื่อพิจารณาโดยละเอียดจะพบว่ามโนภาพของ

พระพุทธรศาสนาเถรวาทและมโนภาพของเต๋า มีลักษณะ
 ร่วมกันเนื่องจากทั้งสองมีมโนภาพเกี่ยวกับชีวิตว่าคุณค่า
 เริ่มต้นจากภายในจิตใจ และความพอเพียงก็เช่นกันคือการ
 ตระหนักถึงความพอเพียงจากภายในก่อนแล้วจึงแสดงผล
 สู่การประพฤติและการปฏิบัติภายนอกต่อไป

ส่วนสุดท้ายผู้วิจัยได้ตีความเชิงวิเคราะห์มโนทัศน์
 (concept) ความพอเพียงที่เกิดจากการประกอบกันของ
 จินตนาการและมโนภาพของความพอเพียง จนเกิดเป็น
 ความคิดรวบยอดหรือกรอบความคิดของความพอเพียง
 โดยในส่วนนี้ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการทางตรรกวิทยาสัญลักษณ์

ด้วยการนำพระราชดำรัสที่พระเจ้าอยู่หัวทรงตรัสไว้เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง มาสร้างเป็นความสัมพันธ์เชิงประพจน์ และทดสอบความสมเหตุสมผลของประพจน์โดยที่ผู้วิจัยสามารถสร้างความสัมพันธ์เชิงประพจน์ได้ทั้งหมด 164 ความสัมพันธ์หรือสมการ ผลจากวิธีการดังกล่าวพบว่าความสัมพันธ์เชิงประพจน์ ที่เกี่ยวกับความพอเพียงที่พระเจ้าอยู่หัวทรงตรัสไว้ นั้นมีความสมเหตุสมผลเชิงสาเหตุและผล และมีความสมเหตุสมผลเชิงตรรกะ

ผลการทดสอบข้างต้นสามารถแบ่งระดับความสมเหตุสมผลได้เป็น 2 ระดับคือ ระดับความสัมพันธ์เชิงสาเหตุและผล และระดับความสัมพันธ์เชิงตรรกะหรือเรียกอีกอย่างว่าระดับปรมาัตถ์ สำหรับระดับความสัมพันธ์เชิงสาเหตุและผล จากการวิจัยสามารถยืนยันด้วยผลที่ออกมาว่าเป็นเงื่อนไขที่จำเป็น (necessary condition) ซึ่งหมายถึงเงื่อนไขที่พิจารณาว่าสาเหตุของความโลภน้อย ความพอประมาณ ความซื่อตรง และความไม่เบียดเบียนกัน เป็นสิ่งจำเป็นต่อการเกิดผลของความพอเพียง

ส่วนระดับความสัมพันธ์เชิงตรรกะหรือเรียกอีกอย่างว่าเป็นระดับปรมาัตถ์นั้นสามารถยืนยันด้วยผลที่ออกมาเป็นสัจนิรันดร์ (tautology) ของความสัมพันธ์เชิงประพจน์ที่ดำเนินการทดสอบ และสามารถสรุปได้ก็ว่าประพจน์ต่างๆ เมื่อทดสอบแล้วจะอยู่ในรูปแบบของเงื่อนไขเพียงพอ (sufficient condition) ซึ่งหมายถึงเป็นเงื่อนไขที่สรุปได้ว่าเป็นสาเหตุใดสาเหตุหนึ่งหรือทุกสาเหตุ ไม่ว่าจะมีความโลภน้อย ความพอประมาณ ความซื่อตรง หรือความไม่เบียดเบียนกัน ต่างก็เป็นสิ่งที่เพียงพอที่จะทำให้เกิดผลของความพอเพียง ผลดังกล่าวจึงสามารถนำไปสู่ข้อสรุปได้ว่า มโนทัศน์ความพอเพียงมีความสัมพันธ์ด้านเหตุผล และมีความสัมพันธ์ด้านตรรกะหรือมีเป็นความจริงปรมาัตถ์อีกด้วย

ผลจากการวิจัยดังกล่าว ทำให้ทราบได้ว่าพระบาทสมเด็จพระอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชทรงพระอัจฉริยภาพในการใช้เหตุผลทางตรรกวิทยา ด้วยภาษาที่มีเหตุผลในลักษณะของเหตุผลที่เป็นความจริงปรมาัตถ์ ซึ่งเป็นเหตุผลที่หาบุคคลธรรมดาที่จะมีความสามารถอ้างเหตุผลเช่นนี้ได้ยากมากเท่าที่พบก็คือการใช้เหตุผลของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เช่น “อริยสัจสี่” หรือความจริงอันประเสริฐสี่ประการที่ประกอบด้วยรู้แจ้งในความทุกข์ รู้แจ้งในสาเหตุของทุกข์ รู้แจ้งในการดับทุกข์ และรู้แจ้งในหนทางสู่การดับทุกข์ ซึ่ง

ความจริงเช่นนี้ถือว่าเป็นความจริงปรมาัตถ์ การใช้เหตุผลของพระพุทธเจ้าดังกล่าว สมภาร พรหมทา (2557: 82-84) แนะนำให้กลับไปพิจารณาในอาทิตตปริยายสูตรจากพระไตรปิฎก แล้วจะพบว่าพระเจ้าอยู่หัวทรงตรัสไว้เช่น “หากมีสิ่งนี้ ก็จะมีสิ่งนี้ หากไม่มีสิ่งนี้ ก็ ไม่มีสิ่งนี้” (วิ.ม. (ไทย) 4/55/304) สมภาร พรหมทา เสนอว่าให้ใช้วิธีการวิเคราะห์เหตุผลที่อยู่ในรูปแบบข้อความเงื่อนไขสองทางหรือมองเป็นความจริงเชิงตรรกะ (logical truth) หรือความจริงเชิงปรมาัตถ์นั่นเอง หากเข้าใจเช่นนี้ได้ ก็สามารถแปลงพระพุทธวจนะดังกล่าว ก็สามารถจะเข้าใจเหตุผลของพระพุทธเจ้าได้โดยสะดวก

กรณีข้อความจากพระราชดำรัสของพระเจ้าอยู่หัวก็เช่นกัน สามารถพิจารณาข้อความเชิงประพจน์จากเทอมของความพอเพียงในรูปแบบประพจน์ประเภทเงื่อนไขสองทาง (bi-conditional) หรือประพจน์สมมูลกัน (logically equivalent propositions) ในรูปแบบของความจริงเชิงตรรกะ หรือความจริงเชิงปรมาัตถ์ดังพระพุทธวจนะดังกล่าวได้ โดยพิจารณาให้ P และ Q เป็นประพจน์ ซึ่ง P และ Q ให้แทนประพจน์ของความสัมพันธ์ต่างๆ ในเทอมของความพอเพียงที่พระเจ้าอยู่หัวตรัสไว้ และเรียกประพจน์ “P และ Q” นี้ว่าเป็นประพจน์ประเภทเงื่อนไขสองทาง (bi-conditional) ของ P กับ Q โดยเขียนแทนด้วย $P \equiv Q$ ซึ่งเป็นประพจน์ที่มีความหมายเหมือนกันกับ $(P \supset Q) \cdot (Q \supset P) = P \equiv Q$ หรือ P ทำให้เกิด Q และ Q ทำให้เกิด P หมายถึง P เท่ากันทุกประการกับ Q หรืออีกนัยคือ P คือ Q หรือ Q คือ P นั่นเอง และเมื่อนำข้อความเงื่อนไขดังกล่าวมาสร้างความสัมพันธ์เชิงประพจน์โดยให้เทอมต่างๆ ของความพอเพียง คือ ความโลภน้อย ความพอประมาณ ความซื่อตรง และการไม่เบียดเบียนกัน แทนประพจน์เหล่านี้แล้ว และนำมาทดสอบด้วยวิธีการทางตรรกวิทยาแล้ว ก็พบว่าความพอเพียงในพระราชดำรัสของพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชที่ทรงพระดำรัสไว้เมื่อ 4 ธันวาคม 2541 นั้น เป็นความจริงเชิงปรมาัตถ์หรือกล่าวอีกนัยคือเป็นความจริงแบบสัจนิรันดร์ ไม่มีผู้ใดจะสามารถโต้แย้งด้วยเหตุผลที่เหนือกว่าได้อีกแล้ว

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

จากการศึกษาวิจัยพบว่าความพอเพียงมีความมื่ออยู่ของในรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับโลกหรือคน

กับวัตถุ ซึ่งจินตภาพดังกล่าวสามารถนำไปเป็นแนวคิดในการศึกษาวิจัยทางวิทยาศาสตร์ได้ และผลวิจัยพบอีกว่า มโนภาพความพอเพียงมีอยู่ในเชิงความสัมพันธ์ของความพอเพียง สามารถนำไปเป็นแนวคิดในการศึกษาวิจัยทางสังคมศาสตร์ได้ และมโนทัศน์ความพอเพียงมีอยู่ในความสัมพันธ์เชิงสาเหตุและผล และมีอยู่ในรูปแบบของเงื่อนไขที่พอเพียง รวมทั้งมีความสัมพันธ์ในเชิงตรรกะ อีกด้วยนั้น สามารถนำไปเป็นแนวคิดในการศึกษาวิจัยทางตรรกวิทยาต่อไปได้ และเนื่องจากการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์มโนภาพความพอเพียงจากปรัชญาและศาสนา ซึ่งนำมา

เฉพาะมโนภาพความพอเพียงของนักปรัชญาที่พิจารณาแล้วเห็นว่ามีแนวคิดที่สามารถนำไปสรุปเป็นการมีอยู่ของความพอเพียงได้ แต่ทั้งนี้ก็ยังมึนักปรัชญาอีกมากที่มีแนวคิดที่ซ่อนมโนภาพความพอเพียงไว้อีกมาก เนื่องด้วยผู้วิจัยมีเวลาจำกัดจึงมิได้รวบรวมนักปรัชญามาวิเคราะห์อย่างทั่วถึง ทำนองเดียวกันการวิเคราะห์มโนภาพความพอเพียงในศาสนา ที่ยังมีศาสนาอื่นๆ ที่ผู้วิจัยมิได้นำมาวิเคราะห์ ดังนั้นการวิจัยครั้งต่อไปจึงควรขยายการวิเคราะห์ในลักษณะนี้ให้กว้างเพิ่มมากขึ้น เพื่อยืนยันความมีอยู่ของทั้งมโนภาพและมโนทัศน์ความพอเพียงให้ลึกซึ้ง ต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- เกษมพัฒน์ พูลสวัสดิ์. (2552). “พระผู้เป็นเจ้า”: บทสะท้อนแห่งศรัทธาจากกวีนิพนธ์ของวิลเลียม เวิร์ดสเวิร์ธ, *วารสารมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนครสวรรค์* ปีที่ 6 , ปีที่ 6 ฉบับที่ 3 กันยายน - ธันวาคม.
- จวงจื้อ. (2540). *คัมภีร์เต๋าของจวงจื้อ*. แปลและเรียบเรียงโดย ปกรณ์ ลิมปุนสุรณ. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เคล็ดไทย.
- พระครูสิริปริยัติธำรง (พิสิฐ ชุตินฺธโร). (2554). “ศิษษาวิเคราะห์เปรียบเทียบโศกวิภาค 4 กับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*.
- พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). *พระพุทธศาสนากับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง* [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://www.mcu.ac.th/site/theme/rector21042557.pdf>[1 มกราคม. 2555].
- พระมหามิตร ฐิตปญฺโญ. (2547). “ความรู้จักพอประมาณในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับหลักเศรษฐกิจพอเพียงในพระราชดำริ”. *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*.
- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- เมตตา ราศรีจันทร์. (2554). “สถาบันกษัตริย์ไทยสมัยใหม่: ศึกษาภาคปฏิบัติการของวาทกรรมเศรษฐกิจพอเพียง”. *ภาคินพนธ์รัฐศาสตร์มหาบัณฑิต. คณะรัฐศาสตร์: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์*.
- มธุรส ศรีนิวัฒน์. *ศาสนาเต๋า. วิทยาลัยศาสนศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล* [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.crs.mahidol.ac.th/thai/tao00.htm> [1 มกราคม. 2555].
- วิทย์ วิศทเวทย์. (2549). “ชีวิตที่ดี”. *วารสารสมาคมนักปรัชญาและศาสนาแห่งประเทศไทย*. ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 มีนาคม 2549.
- สมภาร พรหมทา. (2557). *ตรรกวิทยาสัญลักษณ์*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วารสารปัญญา.
- สำนักราชเลขาธิการ. (2550). *พระราชดำรัสเนื่องในวันเฉลิมพระชนมพรรษา 4 ธันวาคม 2541*. [ซีดี-รอม]. พระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช พ.ศ.2489 – 2551.
- Aristotle, *The complete Aristotle: Nicomachean Ethics, Book I*. tr. by W. D. Ross, [online]. source: www.free-ebooks.net/ebook/The-Complete-Aristotle/pdf. [1 Aug. 2013].
- Augustine Chika Obi. (1993). “Epicurus’ foundation of knowledge”. Doctor of Philosophy, The Graduate School of Liberal Arts and Sciences: Dugesne University.
- Lao Tzu, *The Tao TeChing: A New English Version*. tr. by Stephen Mitchell. [online].source:<http://www.duhtao.com/translations.html> [1 Aug.2013]
- Louisa Ilaria Shea. (2003). “Diogenes in the Salon: Cynicism and the Question of Enlightenment”, Doctor of Philosophy, The Department of Comparative Literature: Harvard University.
- Marcus Aurelius. (1906). *Meditations*. tr. by Meric Casaubon. London: J.M. Den and co.
- Max Van Manen. (1990). *Researching Lived Experience: Human Science for an Action Sensitive Pedagogy*, New York: State University of New York Press.
- Pierre-Marie Morel. (2006). *A Companion to Ancient Philosophy: Epicureanism*. Oxford: Blackwell Publishing Ltd.
- Plato. (1991). *The Republic*. tr. by Allan Bloom. Second edition. New York: CoWms Publishers.
- Robert Audi. (1995). “Cynics”. *The Cambridge Dictionary of Philosophy*. 2nd edition. Cambridge: Cambridge University Press.

Ted Honderich. (2005). *The Oxford Companion to Philosophy*, 2nd Ed. New York: Oxford University Press Inc.

Victor Eugene Emeljanow. (1967). "The Letters of Diogenes". Doctor of Philosophy, The Department of Classics: Stanford University.

William Wordsworth, *Poetry Foundation: Lines Written in Early Spring*, [online]. source:<http://www.poetryfoundation.org/poem/181415> [12 Aug. 2014]